

THEORY AND HISTORY OF CULTUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-178-7-1>**РОЛЬ ІДЕАЛЬНО-ТИПОВИХ ПОНЯТЬ
У НАУКАХ ПРО КУЛЬТУРУ М. ВЕБЕРА****Брагіна Т. М.***кандидат філософських наук,
доцент кафедри народної хореографії***Білик О. М.***доктор педагогічних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства і гуманітаристики
Харківська державна академія культури***Брагін Ю. А.***кандидат культурології,
доцент кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Харківський державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна*

Вироблені М. Вебером ідеально-типіві поняття є результатом логічного об'єднання обох підходів у одному понятті. Ідеально-типове поняття являє собою «позбавлений внутрішніх суперечностей космос мисленних зв'язків», утворений із сполучення «певних зв'язків і процесів історичного життя». Зміст цієї конструкції «носить характер утопії, отриманої посередництвом мисленого посилення певних елементів дійсності». У дослідженні ідеально-типове поняття бере участь як «засіб для винесення правильного судження про каузальне зведення елементів дійсності». Воно не дає «зображення дійсності, але представляє для цього однозначні засоби вираження». При цьому ідеальний тип – «не гіпотеза», він лише вказує, у якому напрямі повинно йти утворення гіпотез.

Ідеально-типове поняття створюється «посередництвом однобічного посилення однієї або кількох точок зору і поєднання множини дифузної і дискретно існуючих одиничних явищ... , які відповідають тим однобічно виділеним точкам зору в єдиний мислений образ». Задача історичного дослідження полягає у тому, щоб установити ступінь близькості дійсності цьому мисленому образу [1, с. 389 – 390].

Таким чином, М. Вебер пропонує поняття, що містить дуал реальне – ідеальне (одиночні явища групуються у відповідності до обраної точки зору). При цьому відбір визначається культурним значенням, що виникає у зв'язку з віднесенням до цінності. Тому нормативне присутнє у понятті лише непрямим чином. Адже ідеально-типове поняття є не метою, а засобом [1, с. 392]. Ми поділяємо точку зору В. Моммзена, який вважає, що ідеальні типи М. Вебера є «епістемологічним інструментом для раціонального структурування багатоманітних емпіричних даних, і крім того, для установлення їх зв'язку з культурними цінностями («Kulturwerk»), не торкаючись обґрунтованості цих цінностей як таких» [2, р. 371]. В. Моммзен підкреслює рішучість, з якою М. Вебер указував на те, що ідеально-типові поняття, «досягнуті шляхом чисто раціонального умогляду, не мають нічого спільного з емпіричною реальністю» [2, р. 371].

Значення ідеально-типових понять для емпіричної науки визначається тим, що це «ідеальні» у суто логічному смислі мисленні утворення, які не носять характер зобов'язання, «зразку». Йдеться про конструювання зв'язків, які представляються нашої фантазії «об'єктивно можливими», а нашому номологічному знанню – адекватними.

Задача створення нових методологічних форм пов'язана з необхідністю критичного переосмислення понять, що використовуються у науках про культуру. На думку М. Вебера, такі поняття, як «індивідуалізм», «імперіалізм», «феодалізм» страждають невизначеністю. Автор підкреслює: «Однак, що розуміють під таким *теоретичним* поняттям і що може бути таким чином дійсно зрозуміло, доступно ясному, однозначному осягненню *тільки* з допомогою строгих, що означає ідеально-типових понять...» [1, с. 391, 392, 395]. При усвідомленні значущості явищ культури необхідно користуватися «ясними поняттями, які визначені не тільки частково, а і всебічно». Ідеально-типові поняття є конструкціями, у яких «ми будуємо, використовуючи категорію об'єктивної можливості, зв'язки, які наша орієнтована на дійсність, науково дисциплінована *фантазія* розглядає у своєму *судженні* як адекватні».

У цій функції ідеально-типові поняття є спробою охопити історичні індивідууми генетичними поняттями. Наприклад, щоб визначити вплив понять «церква» або «секта» на сучасність, їх можна роз'єднати на комплекс ознак. Для генетичного осягнення поняття «секта» його співвідносять з важливими культурними значеннями, які «сектантський дух» мав для сучасності. Тоді *суттєвими* стають певні ознаки обох понять, оскільки вони перебувають в адекватному причинному зв'язку

з впливом на сучасність. І тоді ці поняття стануть ідеально-типовими: переставши бути *суто* класифікаційними поняттями, вони уведуть нас від дійсності. Таким чином, «дискурсивна природа нашого пізнання, та обставина, що ми осягаємо дійсність у сцепленні змінених уяв, постулює подібне стенографування понять» [1, с. 392 – 394].

У даному випадку М. Вебер фіксує мислительне поле у рамках протилежності загальне – особливе (церква – секта). Далі посередництвом віднесення до цінності виділяються суттєві компоненти дійсності, які потім з допомогою каузального аналізу зводяться до причин – елементів указаних понять. Таким чином, в ідеально-типовому понятті поєднується генетичне і нормативне пізнання (каузальне зведення і віднесення до цінності).

Разом із тим, ідеально-типові поняття складаються із понятійних елементів родових за своєю природою і перетворених на ідеальні типи. Так, родове поняття «обмін» можна співвіднести із законом граничної корисності та утворити поняття «економічний обмін» у якості економічного раціонального процесу. Тоді отримане поняття «буде містити судження про «типові» умови обміну». Приймавши генетичний характер, воно стане у логічному смислі ідеально-типовим, тобто відійде від емпіричної дійсності, котру можна тільки порівняти з ним. Ідеально-типове поняття, підводячи до абстракції номологічне знання (закон), надає їй генетичний зміст.

М. Вебер застерігає від змішування теорії з історією, представлення ідей в якості справжньої дійсності, що стоїть за явищами. У метафізичних теоріях уява про те, що має бути, зливається з абстракцією, отриманою з емпіричної дійсності. Історична ідея і ті компоненти історичної реальності, з яких може бути абстрагованим відповідний даній ідеї ідеальний тип, зовсім відмінні за своєю природою. Ідеї емпірично існують у розумі невизначеної кількості індивідів і набувають різних відтінків за формою, змістом, ясністю і смислом. Тому ясного, однозначного їх розуміння можна досягти тільки з допомогою ідеально-типового поняття – суто мисленого утворення, що об'єднує різні елементи в «ідею» – синтез [1, с. 394 – 396]. Тільки синтетична здатність розуму дозволяє подолати ірраціональність і виразити історичну «ідею» з допомогою апріорних форм.

М. Вебер указує на можливість конструювання ідеальних типів розвитку. Так, якщо порівняння дійсного процесу розвитку показує його невідповідність «правильно» сконструйованому ідеальному типу ремісничого господарства, то це означає, що піддане порівнянню суспільство «не було строго ремісничим за своїм характером».

При цьому, якщо ідеальний тип був сконструйований в евристично «ідеальній манері... , то він приведе дослідника» до виразного досягнення історичного значення компонентів дійсності, не пов'язаних із ремеслом. Однак ідеально-типову конструкцію розвитку і історію слід строго розділяти [1, с. 402 – 403]. Крім того, ідеальна конструкція розвитку і понятійна класифікація ідеальних типів певних культурних утворень не повинні об'єднуватися «в межах *генетичної* класифікації». Адже тоді послідовність типів, отримана шляхом виділення певної ознаки, уявляється у вигляді «відповідної закону історичної послідовності». Ідеальні типи, на думку М. Вебера, відіграють евристичну роль і не повинні розглядатися у якості реальних рушійних сил [1, с. 403–404]. Ідеальні типи в емпіричному дослідженні переслідують «одну мету: служити «порівнянню» з емпіричною дійсністю, показати, чим вони відрізняються один від одного, установити ступінь відхилення дійсності від ідеального типу або відносне зближення з ним» [1, с. 595]. При цьому М. Вебер підкреслює подвійну роль ідеального типу. На його думку, він може неусвідомлено прийматися «не тільки в *логічному*, але і в *практичному* смислі», тобто бути зразком, що зберігає постійну цінність. Тоді ідеальні типи виступають уже не як «суто *логічні* допоміжні засоби... , з якими співставляється і *вимірюється* дійсність, а ідеали, з висоти яких про неї виноситься оціночне *судження*». Дослідник повинен чітко розділити ці два типи суджень [1, с. 398 – 399].

Разом із тим, у дослідженні практичне і теоретичне, віднесення до цінності і оціночне судження постійно проявляють схильність до взаємопереходу. Так, в історичній дійсності поняттю держави відповідає ряд дій і зв'язків, об'єднаних вірою людей у значущі норми. Якщо б ці люди могли «ясно *мислити* «ідею» як таку», то вони не потребували б учення про державу [1, с. 399, 400]. Наукове поняття держави «завжди є синтезом, який ми створюємо для певних цілей пізнання». З одного боку, він частково «абстрагований із мало виразних синтезів, що виявляються у мисленні історичних людей», з іншого – конкретний зміст цих синтезів може бути виявлений тільки посередництвом їх орієнтації на ідеально-типові поняття. Однак першорядне практичне значення має те, як ці синтези створюються сучасниками. Таким чином, «мислима значущою практична ідея і сконструйований з пізнавальною метою теоретичний ідеальний тип рухаються паралельно, постійно проявляючи схильність переходити одне в одне» [1, с. 400].

М. Вебер відрізняє роль ідеально-типових понять у соціологічній та історичній науках. Соціологія, як генералізуюча наука, «встановлює загальні правила явищ і процесів». У цьому її відмінність від історії, яка прагне дати каузальний аналіз і каузальне зведення індивідуальних,

наділених культурною значимістю дій, інститутів і діячів. Таким чином, критерієм вибору елементів реальності, що включаються в ідеально-типове поняття, є їх культурне значення, яке визначається посередництвом віднесення їх до цінності. Тут не йдеться про емпіричне узагальнення, оскільки критерієм відбору є не повторюваність, онтологічна розповсюдженість факту, а його культурна значущість. Емпірична «масовість» факту не корелює з його ідеальною значущістю. Ідеальний тип – це спосіб «відсунути» поняття від дійсності, перенести акцент з онтологічної спрямованості в царину його евристичної цінності як засобу пізнання.

Література:

1. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 464 с.
2. Mommsen W.G. Max Weber's «Grand Sociology»: the Origins and composition of wirtschaft und gesellschaft. *Soziologie. History and Theory*, vol. 39. 2000. № 3. P. 364-383.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-178-7-2>

КОМУНІКАЦІЯ ТА КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ТРАНСЛЯТОРИ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА

Денисюк Ж. З.

доктор культурології,

доцент кафедри культурології та міжкультурних комунікацій

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

м. Київ, Україна

Технологічні можливості інтернету сформували нові моделі і формати комунікації, які стали невід'ємною складовою повсякденних практик людини, привнісши нове розуміння досвіду соціалізації, ціннісних орієнтацій, самопрезентації в мережі, естетичного та творчого самовираження. У цілому всі медіа-комунікації є потужним фактором формування світогляду особистості і ціннісної орієнтації суспільства. Фактично електронні засоби інформації і комунікації змінили й саме медійне середовище, яке визначалося традиційними повідомленнями та формувало окремий тип культури медіа-комунікацій. Разом з тим,